220105 ـ حکم وضو و غسل با آبی که به وسیلهٔ چیزی پاک دچار تغییر شده است

سوال

حکم آبی که با ماده‌ای پاک مخلوط شده چیست؟ آیا وضو گرفتن و غسل کردن با آن جایز است؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

آب پاک‌کننده (طهور) اگر از روی قصد با ماده‌ای پاک مخلوط شود، سه حالت دارد:

حالت اول:

هرگاه آب طَهور با ماده‌ای پاک مخلوط شود و رنگ، بو یا مزهٔ آن دگرگون نگردد، پاک‌کنندگیِ آن پابرجا می‌ماند؛ زیرا آب همچنان بر نام مطلق خود (آب بدون قید) باقی است.

ابن قدامه می‌گوید: «میان اهل علم اختلافی سراغ نداریم در اینکه وضو گرفتن با آبی که ماده‌ای پاک با آن مخلوط شده و دگرگونش نساخته، جایز است». «المغني» (۱/۲۵).

پس اگر مقدار اندکی باقلا، نخود، گل، زعفران یا مانند آن در آب بیفتد و هیچ طعم، رنگ یا بویی در آن پدید نیاید، طهارت با آن جایز است.

همچنین اگر آب به سبب آن دگرگونیِ بسیار اندکی پیدا کند، زیانی به آن نمی‌رساند.

دلیل این مطلب حدیث ام هانی است: «رسول الله ﷺ و میمونه از یک ظرف ـ در تشتی که در آن نشانی از خمیر بود ـ غسل کردند». روایت نسائی (۲۴۰)، و نووی آن را در «خلاصة الأحكام» (۱/۶۷) و آلبانی در «الإرواء» (۲۷) صحیح دانسته‌اند.

(أثر العجين): همان آردِ خمیرشده است.

طیبی می‌گوید: «ظاهر آن است که اثر خمیر در آن تشت زیاد نبوده است». «مرقاة المفاتيح» (۲/۴۵۷).

نووی می‌گوید: «اگر [تغییر] اندک باشد؛ مثلاً مقدار کمی زعفران در آن بیفتد و کمی زرد شود، یا صابون و آرد بیفتد و اندکی سفید گردد، به گونه‌ای که [نام آن ماده] به آب اضافه نشود، دیدگاه صحیح آن است که پاک‌کننده (طهور) است؛ چرا که نام آب بر آن باقی است». «المجموع شرح المهذب» (۱/۱۰۳)؛ یعنی نام آب مطلق همچنان بر آن صدق می‌کند.

و امام احمد می‌گوید: «تا زمانی که آب به آن ماده نسبت داده نشود ـ که مثلاً گفته شود: آبِ فلان چیز ـ اشکالی در [استفاده از] آن نیست». «الانتصار في المسائل الكبار» نوشتهٔ ابوالخطاب کلوذانی (۱/۱۲۲).

حالت دوم:

هرگاه آب طهور با ماده‌ای پاک مخلوط شود و دگرگونی در آن پدید آید که آن را از نام «آب» خارج سازد.

در این صورت، به اتفاق آراء، طهارت با آن صحیح نیست؛ مانند اینکه در آب چای ریخته شود و رنگ و طعمش چنان تغییر کند که دیگر به آن آب نگویند، بلکه بگویند «چای». همچنین اگر در آب گوشت پخته شود که این آب به «سوپ» یا «خورش» تبدیل شده و وضو گرفتن با آن جایز نخواهد بود.

ابن‌قدامه می‌گوید: «هر چیزی که با ماده‌ای پاک مخلوط شود و نامش را تغییر دهد و بر اجزای آن غلبه یابد تا جایی که به رنگ، جوهر، سرکه، سوپ و مانند آن تبدیل شود، و نیز هر چه ماده‌ای پاک در آن پخته شود و به سبب آن تغییر یابد، مانند آبِ باقلای جوشیده، وضو و غسل با هیچ‌کدام از این‌ها جایز نیست و در این باره اختلافی سراغ نداریم». «المغني» (۱/۲۰) با کمی تصرف.

امام احمد می‌گوید: «با هر چیزی که نام آب از آن زائل شده [و نامی دیگر گرفته] وضو نگیر». «الانتصار في المسائل الكبار» نوشتهٔ ابوالخطاب کلوذانی (۱/۱۲۲).

حالت سوم:

اینکه آبِ مطلق با ماده‌ای پاک تغییر کند، اما همچنان نام «آب» بر آن صدق کند؛ مانند آبی که با صابون مخلوط شده و رنگش تغییر کرده، یا نخود در آن افتاده و طعمش را دگرگون ساخته، یا زعفران که بویش را تغییر داده است، ولی همچنان نام آب شامل آن می‌شود؛ در حکم طهارت با این آب میان علما اختلاف‌نظر است.

جمهور علما بر این باورند که آب دگرگون‌شده با مواد پاک، آبی است طاهر (پاک) اما مُطَهِر (پاک کننده) نیست؛ زیرا نام آب مطلق از آن زائل شده است و دیگر به طور مطلق به آن آب گفته نمی‌شود. بنگرید به: «المغني» (۱/۲۱)، «الكافي» ابن عبدالبر (۱/۱۵۵)، «المجموع» (۱/۱۰۳).

و مذهب امام ابوحنیفه و روایتی از امام احمد بر این است که این آب، «پاک و پاک‌کننده» است؛ زیرا همچنان آب است.

این، قولِ ابن حزم است و ابن منذر و شیخ الاسلام ابن‌تیمیه نیز آن را برگزیده‌اند، و از معاصران نیز کمیتهٔ دائمی فتوا، شیخ ابن باز و شیخ ابن عثیمین این دیدگاه را دارند.

ابن حزم می‌گوید: «هر آبی که با مادهٔ پاک و مباحی مخلوط شود و رنگ، بو و طعم آن در آب پدیدار گردد، اما نام آب از آن زائل نشود، وضو و غسل جنابت با آن جایز است... خواه آنچه در آن افتاده مشک باشد، یا عسل، یا زعفران، یا غیر آن». «المحلی» (۱/۲۰۰).

سبب اختلاف در این است که علما اتفاق‌نظر دارند که طهارت باید با آب مطلق باشد و با آب مقید (مانند گلاب و سرکه و مانند آن) جایز نیست؛ و آبی که با مواد پاک مخلوط شده و دگرگون گشته، میان این دو حالت قرار گرفته است.

ابن‌قدامه می‌گوید: «گروهی از اصحاب احمد از او جواز وضو گرفتن با این آب را نقل کرده‌اند و این مذهب ابوحنیفه و یاران اوست؛ زیرا الله تعالی می‌فرماید: فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا (و چون آب نیافتید تیمم کنید) و این آیه شامل هر آبی می‌شود؛ چرا که کلمهٔ «ماء» در سیاق نفی، نَکره است و نکره در سیاق نفی عمومیت دارد، پس با وجود آن، تیمم جایز نیست... و چنین کسی یابندهٔ آب به شمار می‌رود. و نیز به این دلیل که پیامبر ﷺ و یارانشان سفر می‌کردند و بیشتر مشک‌های آن‌ها چرمی بود و به طور معمول، مشک‌ها آب را دگرگون می‌ساختند، اما با وجود چنین آب‌هایی، هیچ تیممی از آن‌ها نقل نشده است؛ و همچنین این آب، آبِ طهوری است که ماده‌ای پاک با آن مخلوط شده ولی نام آب، رقت و روان بودن را از آن سلب نکرده است». «المغني» (۱/۲۱).

شیخ الاسلام ابن‌تیمیه می‌گوید: «پس تا زمانی که «آب» نامیده می‌شود و اجزای مادهٔ دیگر بر آن غلبه نکرده است، پاک‌کننده (طهور) خواهد بود؛ همان‌گونه که مذهب ابوحنیفه و احمد در روایت دیگرش چنین است و او در بیشتر پاسخ‌های خود بر همین روایت تصریح کرده است.

و این قول، همان دیدگاه درست است؛ زیرا الله سبحانه و تعالی می‌فرماید: وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ [نساء: ۴۳] (و اگر بیمار یا در سفر بودید، یا یکی از شما از قضای حاجت آمد، یا با زنان آمیزش داشتید و [در این حالات] آبی نیافتید، پس بر خاک پاکی تیمم کنید و [از آن] صورت و دست‌هایتان را مسح نمایید). و عبارتِ {فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً} نکره در سیاق نفی است، پس شامل هر چیزی می‌شود که آب است و فرقی میان هیچ‌یک از انواع آن نیست». «مجموع الفتاوی» (۲۱/۲۶).

سپس می‌گوید: «و همچنین ثابت شده است که پیامبر ﷺ «فرمان دادند شخص مُحرِم را با آب و سِدر غسل دهند» و «امر نمودند دخترشان را با آب و سدر غسل دهند» و «به کسی که اسلام آورده بود امر کردند که با آب و سدر غسل کند»؛ و مشخص است که سدر ناگزیر آب را دگرگون می‌کند، پس اگر این دگرگونی آب را فاسد [و خاصیت پاک‌کنندگی‌اش را باطل] می‌کرد، ایشان به آن فرمان نمی‌دادند». «مجموع الفتاوی» (۲۱/۲۶).

از شیخ ابن باز رحمه الله دربارۀ مخلوط کردن آب آشامیدنی با مادۀ کلر ـ که ماده‌ای است که رنگ و طعم آب را تغییر می‌دهد ـ پرسیده شد که آیا این کار بر پاک‌کنندگیِ آب برای شخص وضوگیرنده تأثیر می‌گذارد؟

پاسخ دادند: «تغییر آب با مواد پاک و با داروهایی که برای جلوگیری از ضرر رساندن به مردم در آن ریخته می‌شود، در حالی که نام آب به حال خود باقی است، زیانی نمی‌رساند، حتی اگر مقداری تغییر به سبب آن حاصل شده باشد». «فتاوی الشیخ ابن باز» (۱۰/۱۹).

والله اعلم.